

א שיר המעלות:

אֲשֶׁרִי כָּל יְרֵא ה' הַהֲלֵךְ בְּדַרְכָיו.

ב יִגִיעַ כַּפִּיָּה כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיָּה וְטוֹב לָךְ.

ג אֲשַׁתָּה כְּגֶפֶן פְּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ.

ד בְּנִיָּה כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים סָבִיב לְשֶׁלְחָנָהּ.

ה הִנֵּה כִּי כֹן יִבְרַךְ גְּבַר יְרֵא ה'.

ה יְבָרְכֶה ה' מִצִּיּוֹן

וּרְאֵה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיָּיָהּ.

ו וּרְאֵה בָנִים לְבְנֵיָהּ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.¹

מזמורנו פונה לנמען אנושי – אל האדם – ומפרט מיהו לדעתו **האדם המאושר**. התשובה שהמזמור מציע מפתיעה בפשטותה: השגרה של חיי אדם – פרנסה, אישה וילדים (בחלק הראשון); שלום לאומי, עושרה של ירושלים ואריכות ימים (בחלק השני) – היא אושרו. יש מי שירימו גבה לפחות על תשובת החלק הראשון: מה, זהו? זה הגמול שירא ה' זוכה לו? אורח חיים רגיל ונורמטיבי שרוב בני האדם חיים אותו? זה נחשב לאושר? זאת ועוד, איזה מקום ניתן כאן למחצית המין האנושי, לנשים, כל תפקידן במזמור הוא להצטנע בירכתי הבית וללדת ילדים. שאלות אלו צפות עם קריאת המזמור, וייתכן שבמהלך הלימוד או בסיומו הן יתחדדו, או יקהו, בהתאם להבנתו ולהשקפת עולמו של הלומד.

האם המזמור מתאר גמול אלוהי או אורח חיים ומידות ראויות?

התשובה לשאלה זו תלויה במידה מסוימת בחלוקת המזמור. מי שמחלקים את המזמור לחלק ראשון (פס' 1–4) ולחלק שני (פס' 5–6), רואים בפס' 4 סיכום של החלק הראשון, ומפרשים שהביטוי **כִּי כֹן** מוסב על מה שתואר בפס' 1–3. כך: חלק ראשון:

א שיר המעלות:

אֲשֶׁרִי כָּל יְרֵא ה' הַהֲלֵךְ בְּדַרְכָיו.

ב יִגִיעַ כַּפִּיָּה כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרִיָּה וְטוֹב לָךְ.

ג אֲשַׁתָּה כְּגֶפֶן פְּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתָהּ.

ד בְּנִיָּה כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים סָבִיב לְשֶׁלְחָנָהּ.

ה הִנֵּה **כִּי כֹן** יִבְרַךְ גְּבַר יְרֵא ה'. **כִּי כֹן** = כל מה שתואר לעיל בפס' 1–3.

¹ עימוד המזמור הוא על פי שמואל ורגון.

חלק שני:

ה' יְבָרְכֶךָ ה' מְצִיּוֹן

וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ.

וְרָאָה בְּנִים לְבָנֶיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

על פי פירוש זה האדם ש"אשריו" הוא האדם שאלוהים ברכו. כלומר המזמור כולו עוסק בגמול האלוהי לירא אלוהים. אולם, יש גם אפשרות אחרת לחלוקת המזמור. על פי אפשרות זו, שני החלקים הם 1-3, ו-4-6. חלוקה זו מאפשרת יותר מתשובה אחת לשאלה אם המזמור מתאר גמול לירא אלוהים או, לפחות בחלק מהמזמור, את מידותיו ואת אורח חייו. נציג את עמדותיהם של שני פרשנים – שמואל ורגון ואלחנן סמט.

גמולו של ירא ה'

"גמולו של ירא ה'" הוא שמו של מאמרו של ורגון, וכצפוי הוא רואה במזמור את תיאור גמולו של ירא ה'. לדעת ורגון גמול זה מעוצב כהיפוכן של הקללות שבספר דברים פרק כ"ח:

תהילים קכ"ח 2-3	דברים כ"ח 32-33, 39-41
יְגִיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁתְּךָ כַּגֶּפֶן פְּרִיָּה בְּנִיָּה כְּשֶׁתְּלִי זֵיתִים סָבִיב לְשִׁלְחָנְךָ.	בְּנִיָּה וּבְנֵיָּה לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדָה. פְּרִי אֲדָמָתְךָ וְכָל יְגִיעֶךָ יֹאכַל עִם אֲשֶׁר לֹא יַדְעָתָ; וְהָיִיתָ, רַק עֹשׂוֹק וְרָצוּץ כָּל הַיָּמִים ... כְּרָמִים תִּטַּע וְעֵבְדָתָ נֵיִן לֹא תִשָּׁתָה וְלֹא תִאָּגֵר כִּי תֹאכְלֶנּוּ הַתְּלָעַת. זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל גְבוּלְךָ וְשֶׁמֶן לֹא תִסּוֹף כִּי יִשָּׂא זֵיתְךָ. בְּנִים וּבָנוֹת תִּוָּלֵד וְלֹא יִהְיוּ לְךָ כִּי יִלְכוּ בַשָּׂבִי.

על פי ההשוואה לדברים כ"ח, ירא ה' אינו צריך לחשוש שזרים יאכלו את פרי יגיעו, הוא עצמו יזכה ליהנות מעמל כפיו ובניו יהיו בביתו סביב שולחנו ולא יצאו לגלות. ההשוואה לקללות שבספר דברים מהדקת את הקשר שבין הברכות הפרטיות בחלקו הראשון של המזמור (פס' 1-3) לברכות הכלליות בחלקו השני (פס' 4-6) – שלום על ישראל וטובה של ירושלים: כשאין מלחמות אין חשש שאויבים יאכלו את יגיעו כפיו של האדם או ישבו את בניו. השלום מסביר גם את פס' 6 – בנסיבות של שלום הבנים חיים בנחלת אבותיהם והאדם יכול לזכות לראות את בני בניו.

מדוע יש צורך לציין שמדובר בירא ה'?

ברור ששלמות המשפחה והפרנסה מאוימות פחות בעת שלום, וודאי שיש סיכוי רב יותר לאריכות ימים. ואולם, איך קשורים תיאורים אלו ליראת ה'? פרשנות הרואה בהדהוד הקללות מהתורה את עיקר משמעותו של המזמור, תדגיש את הקשר בין יראת ה' של כל פרט בישראל לגמול האישי ולגמול הלאומי. ובלשון הברכה בוי' כ"ו 3-6: אִם בְּחַקְתִּי תִלְכוּ וְאֵת

מִצְוֹתַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם. וְנִתַּתִּי גִשְׁמִיכֶם בְּעֵתָם וְנִתְּנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה... וְאֶכְלֶתֶם לְחֶמְקֶם לְשִׁבְעַת וַיִּשְׁבַּתֶּם לְבֶטֶח בְּאָרְצְכֶם. וְנִתַּתִּי שְׁלֹם בְּאָרֶץ וַיִּשְׁכַּבְתֶּם וְאִין מִחְרִיד...

השגשוג והשלום בארץ תלויים ביראת אלוהים ובהליכה בדרכיו; הגמול עליהן הוא הן במישור הלאומי הן במישור הפרטי המשפחתי. בהתנהגותו של כל אדם ושל כל משפחה תלויים הן אושרם האישי והן הביטחון והשלווה הלאומיים.

האומנם עוסקים שני חלקי המזמור בגמולו של ירא ה'?

נציג את שני חלקי המזמור על פי חלוקתם של ורגון וסמט:

א שיר המעלות:	
אֲשֶׁרִי כֹל יִרְאֵה ה'	ההלך בְּדַרְכָּיו.
ב יָגִיעַ כַּפְיָהּ כִּי תֹאכַל	אֲשֶׁרִי וְטוֹב לָהּ.
ג אֲשַׁתָּה כְּגֶפֶן פְּרִיָהּ	בְּיַרְכְּתִי בֵיתָהּ.
בְּנִיָה כְּשִׁתְּלִי זִיתִים	וְיִרְאֵה בְּנִים לְבְנִיָהּ
סָבִיב לְשִׁלְחָנָהּ.	שְׁלֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

כפי שאפשר לראות, מילים אחדות וביטויים מסוימים מקשרים בין שני חלקי המזמור (הבתים):

- בפסוקי הפתיחה של שני בתי השיר מופיע הביטוי **ירא ה'**.

- פסוקי הפתיחה בשני הבתים נאמרים בגוף שלישי והפסוקים הבאים נאמרים בגוף שני.

- בברכה הראשונה בכל אחד מהבתים מופיעה המילה **"טוב"**.

- שני הבתים מסתיימים במילה **"בנים"**.

ההקבלה המשמעותית ביותר לשאלה ששאלנו בכותרת היא שבכל אחד מן הבתים מופיעות שתי מילים מאותו השורש (השורש שונה בכל בית) – בפתיחה מופיעה מילה מהשורש בגוף שלישי, ומיד אחר כך מופיעה מילה מאותו שורש שהיא פנייה בגוף שני: בבית הראשון מהשורש א-ש-ר ובבית השני מהשורש ב-ר-ך.

אֲשֶׁרִי משמעותו "מאושר הוא", "טוב, תהילה ושבח לו". ואילו **יַבְרָכָה** משמעותו "יאחלו לו..." "תבוא עליו ברכה".

בפסוקים רבים שהמילה **אֲשֶׁרִי** מופיעה בהם מובא תיאור של מידותיו ושל מעשיו הטובים של המהולל. למשל תה' א' 1-2:

אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים וּבְדַרְךָ חָטָאִים לֹא עָמַד וּבְמוֹשֵׁב לְצִידִים לֹא יָשָׁב. כִּי אִם

בְּתוֹרַת ה' תִּפְצֹוּ וּבְתוֹרֹתַי יִהְיֶה יוֹמָם וְלַיְלָה, וְדוּמָה לוֹ יֵשׁ' נ"ו 2. בפסוקים אלה לא נדון שכרו של האיש אלא מוצגת

דרך חייו הראויה.

אם כך, ייתכן שבבית הראשון במזמור קכ"ח מתוארים מידותיו ואורח חייו הראוי של ירא ה' וכן חלקו הטוב בחיים הנובע

מעצם בחירתו באורח חיים זה; ואילו הבית השני עוסק בגמול, בברכות ה' הניתנות לירא ה'.

מהן מידותיו של ירא ה'?

על פי הפרשנות הרואה בבית הראשון את מידותיו של ירא ה', ולא גמול על יראתו, המידה הראשונה של האיש המאושר, היא האכילה מיגיע כפיו ללא ההיזקקות לפרי עמלם של אחרים (פס' 2), כלומר, הסתפקות של האדם במה שיש לו. התנא בן זומא הסתמך על פסוק זה בתהילים קכ"ח וניסח מידה זו כך: "איזה הוא עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: 'יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך' " (משנה, אבות ד, א).

בפתח הלימוד העלינו את התמיהה על שגרתה ופשטותה של תשובת המזמור לשאלה מיהו אדם מאושר. התשובה הניתנת כאן היא שהשמח בחלקו הוא מי שרואה במה שיש לו עושר, מי שאינו מרגיש תמיד בחוסר ועל כן צורך מעבר ליכולותיו, קרי יותר מיגיע כפיו. זו איננה מידה שקל להשיגה – לא בתקופת המקרא, וודאי לא בתקופת השפע והצריכה שאנו חיים בה. כל מה שיש לאדם ושעשוי להיות לו – חומרי או מופשט, בתחום הגשמי או בתחום הנפשי והרוחני – יכול שלא לספק אותו אם תמיד תכרסם בו המחשבה על מה שלא השיג. אדם כזה יתקשה להיכלל בהגדרה "אשרי", ואפשר שלא יהיה מאושר אף פעם, הוא תמיד יחסר. נראה אפוא שעל פי בן זומא, תשובתו הראשונה של המזמור איננה בהכרח תשובה פשוטה, רגילה או מובנת מאליה כפי שנטינו לחשוב תחילה.

ואם מצאנו משמעות רלוונטית בפס' 2, איך נבין את תפקידה "החיוור" של האישה במזמור? האם נוכל להסתפק בהסבר ההיסטורי המצביע על הפער בין החברה המקראית לחברה בת ימינו?

אשתה כגפן פריה בירכתי ביתה

אין כל ספק שבחברה בת ימינו תפיסתה של האישה את עצמה ומעמדה בחברה אינם היותה גפן פורייה (היום ידוע שהפוריות תלויה גם בגבר); והיא בוודאי אינה מוצנעת בירכתי הבית. היום גם הנשים אוכלות מיגיע כפיהן – קרי יוצאות לעבודה ומפרנסות את משפחותיהן – ואין עוד ציפייה שהן ובנותיהן יעסקו בעבודות הבית באחורי הבית, בשעה שהבעלים והבנים יושבים סביב השולחן. אי אפשר להתעלם מהפער העמוק בין תפיסת האישה במקרא לבין תפיסתה בשנות האלפיים, אולם בהתבוננות בפס' 3 נרצה בכל זאת להתייחס לשני היבטים נוספים:

א. מהם ירְכְתִי בֵּיתָהּ?

יצחק אבישור מציע שתי אפשרויות לפירוש הביטוי: מן הממצאים הארכאולוגיים עולה כי בבית הישראלי בתקופת המקרא נעשו מלאכות הבית והבישול בחצר, ואילו החדר שבירכתי הבית שימש למנוחה. לפיכך ייתכן שמשמעות הברכה כאן היא שאשתו של ירא ה' תוכל לנפוש מעבודתה בנחת. האפשרות השנייה היא שאשת ירא ה' תהיה צנועה ועל כן תתחבא בביתה.

ב. מהי גֶפֶן פְרִיָהּ?

סמט מסביר גם את הדימוי הזה על רקע מבנה הבית והחצר בתקופת המקרא. נביא קטע מדבריו:

המהלך בכפרים הערביים והדרוזיים בארץ, יוכל להבחין בנקל בתופעה נפוצה ביותר, החוזרת בבתים רבים: בחצר האחורית, בסמוך לפינת הבית, יוצא מן האדמה גזעה של גפן אחת. הגזע החלש מודלָה על

גבי קירות הבית, נסמך עליהם, ומגיע עד לגג. על הגג ניצבת סוכה (פרגולה), והגפן שולחת ענפים רבים המכסים את הסוכה ומצלים על הגג, גם אם שטחו של הגג גדול מאד. בעונת הקיץ מוציאים ענפי הגפן מאות אשכולות ענבים כבדים, הנתלים על תקרת הסוכה ומזומנים לבני הבית שהגג הוא מקום מנוחתם בימי הקיץ החמים. מנהג זה הוא כנראה גם מנהגם של אבותינו בתקופת המקרא ובתקופת המשנה. נראה שלכך מתכוון הפסוק הבא לתאר אושר ושלווה (מלכ"א ה', ה) "איש תחת גפנו ותחת תאנתו". אין מדובר כאן בגפן שבכרם. הכרם הוא מקום עבודה, ולא מקום מנוחה. האיש היושב תחת גפנו, הוא האיש הנופש על גג ביתו, ויושב שם מתחת לגפנו שלו, הגפן הביתית היחידה הצומחת בירכתי ביתו.

...

מה הם המאפיינים של הגפן הביתית הזאת, שאינם קיימים בגפן הגדלה בשדה? קיימים כמה דברים מפליאים בה:

ראשית, היחס הבלתי מובן בין חולשתו של הגזע הדק לבין ההתפרסות העצומה של ענפיו, על פני כל הגג. לכך יש להוסיף את שפע הפירות שמניבה גפן אחת כזאת – מאות קילוגרמים של ענבים, שכולם נובעים מגזע דקיק אחד. עֲצָמָה זו של הגפן מגולמת בדימוי במילים 'גפן פוריה'. שנית, יכולתה של הגפן לטפס ולהגיע עד גובהו של גג הבית אף היא מפליאה. גזעה הדק והחלש מיתמר ללא מגבלות, אמנם תוך שהוא נסמך על קיר הבית. שלישית, המתבונן בבית מכיוון חזיתו, אינו רואה בדרך כלל את גזעה של הגפן, אלא רק את ענפיה המרובים המצלים על הגג, והדבר נראה כגן תלוי. דבר זה מתואר בדימוי במילים 'בירכתי ביתך'. הוסף על כך שגפן הבית הזאת מעניקה מרגוע וצל לאדם השב מעבודתו וחוסה בצלה, ושמראה ופירותיה משובבים את נפשו.

...

וזאת לשונו של המלבי"ם:

אשתך כגפן פוריה... הגם שעומדת בירכתי הבית, יגביהו ענפיה ודליותיה עד גג הבית, וסככת משם על הבית בכלל. כן היא (– האישה) צנועה, שוכנת באהל בירכתי הבית, ובכל זאת שומרת וסוככת על הבית בכללו.

לאור פירוש זה, דימויה של האישה לגפן פורייה רומז למעמד רם, משמעותי וחיוני בבית, מעמד גבוה הרבה יותר ממה שנראה לנו לפני שהבנו את הדימוי במלואו.

התרחבות הברכה בבית השני במזמור²

הטובות המתוארות בבית הראשון במזמור מתפתחות ומתרחבות בהיקפן בבית השני:

וְטוֹב לְךָ אִישִׁי, מִתְרַחֵב לְבָטוּב יְרוּשָׁלַם הַלְאוּמִי. וּלְמִישׁוֹר זֶה שֵׁיכַת גַּם הַבְּרַכָּה שְׁלוֹם עַל יְשׁוּרָאֵל.

גם משך הזמן של הטובות מתרחב:

בְּנֵיךָ כְּשֵׁתְלֵי זֵיתִים נֹזְכְּרִים בְּבֵית הָרֵאשׁוֹן, וְאֵילוּ בִשְׁנֵי וַיִּרְאֶה בְּנֵים לְבְנֵיךָ.

² גם סעיף זה נסמך על שיעוריו של אלחנן סמט.

התרחבויות אלו הן המחייבות אותנו לראות בטובות האלה ברכת ה', שכן טובות אלו – אריכות ימים וטובה של ירושלים – הן בידיו של אלוהים. מכאן ברור שירא ה' זוכה גם לברכות החורגות מעבר להנאתו "הטבעית" ממידותיו הטובות ומאורח חייו הראוי.

האושר האישי ורווחת הכלל

השילוב של הלאומי והאישי בפס' 5–6 מלמד על ההשפעה שיש להתנהגותו ולאורח חייו של היחיד על הגורל הלאומי, מצד אחד; ועל השפעת הנסיבות הלאומיות והכלליות על אושרו של האדם, מצד אחר. בדור שהשקפת עולם אינדיבידואליסטית שלטת בו, חשוב להכיר גם תפיסות עולם אחרות ולשוחח עמן.

ביטוי ציורי המביא את הנתק בין האישי והכללי עד אבסורד, אפשר למצוא במדרש ויקרא רבה:

על הפסוק: **הָאִישׁ אֶחָד יִחָטָא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצָף** (במ' ט"ז 22), ממשיל התנא רבי שמעון בר יוחאי (רשב"י) משל:

תני רבי שמעון בר יוחאי:

משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה

נטל אחד מהם מקדח והתחיל קודח תחתיו.

אמרו לו חבריו: למה אתה עושה כך?

אמר להם: מה אכפת לכם,

לא תחתי אני קודח?

(ויקרא רבה ד, 1)

בסיפור קצר של ש"י עגנון הסופר מותח קו בין השלום והשלווה במשפחה לבין סדר חברתי והרמוניה. לפי סיפור זה, הכול מתחיל במשפחה:

בוא ואספר לך דבר נאה שסיפר הרב מאפטא. כך סיפר הרב מאפטא. יום אחד ראיתי שבשמים אין מצייתים לי. חלשה דעתי עלי ונצטערתי. עד שאני באותו הצער, ראיתי שאין הארץ נשמעת לי. ולא הארץ בלבד, אלא כל העיירות הסמוכות לעירי אינן מצייתות לי, ואף אנשי עירי אין שומעים לי, ואף אנשי ביתי אין שומעים לי. התחלתי מעיין בדבר ולא זזתי עד שהשבתי לב אשתי אלי. כיון שהתחילה אשתי מצייתת לי התחיל בני מציית לי. וכיון שהתחיל בני מציית לי התחילו כל אנשי ביתי מצייתים לי. וכיון שאנשי ביתי היו מצייתים לי התחילה כל העיר מצייתת לי. וכיון שציייתה לי עירי ציייתו לי שאר הערים וכל המקומות. וכיון שכל הערים וכל מקומות היו מצייתים לי חזרה הארץ לשמוע לי. וכיון שנשמעה הארץ נשמעו לי בשמים.³

סיכום

³ בתוך: ש"י עגנון, "זה בזה – סיפורים נאים של ר' ישראל בעל שם טוב", האש והעצים, תל אביב תשנ"ה, עמ' 100.

פתחנו באפשרות שבעיני מתבגרים, ואולי לא רק בעיניהם, תיאור האושר האנושי העולה מתהלים קכ"ח אינו מסעיר והוא עשוי להיראות כשגרה חסרת ברק. אם יעורר המזמור את לומדיו לחשוב מיהו האדם המאושר לפי דעתם, ואף אם מסקנותיהם תהיינה שונות מתשובותיו של המזמור, קשה שלא להתרשם מהתמונה השלווה המוצגת כאן: יכולתו של האדם להתפרנס מיגיע כפיו, השלווה והרוגע בבית ובמשפחה, ההנאה מדור ההמשך – כל אלו הם בסיס איתן ומשמעותי לכל עשייה, הישג ויצירה. זאת ועוד, הפירוש לפס' 2: יְגִיעַ כְּפִיךָ כִּי תֹאכַל אֲשֶׁרֶיךָ וְטוֹב לְךָ וּלְפִיו עֲשִׂיר הוּא מִי שְׁשֵׁמַח בַּחֲלֻקוֹ, הוא מרכיב חיוני בכל תשובה חלופית לשאלה "מהו אושר בעבורי?"

ביבליוגרפיה

הורביץ א', "תהלים קכ"ח", בתוך: סרנה נ' (עורך), **תהלים**, ב (עולם התנ"ך), תל אביב 1995, עמ' 231–232.
ורגון ש', "גמולו של ירא ה' (מזמור קכ"ח בתהלים)", **בית מקרא**, סח (תשל"ז), עמ' 112–119.
חכם ע', **ספר תהלים**, ב (תנ"ך עם פירוש דעת מקרא), ירושלים תשמ"א, עמ' רעא–רעג.
סמט א', "בין 'אשרי כל ירא ה'" לבין 'יבורך גבר ירא ה' – מזמור קכ"ח", **בתוך: אתר בית המדרש הווירטואלי הר עציون**: <http://www.etzion.org.il>.
סמט א', "בין 'אשרי כל ירא ה'" לבין 'יבורך גבר ירא ה' – מזמור קכ"ח" (המשך), **בתוך: אתר בית המדרש הווירטואלי הר עציון**: <http://www.etzion.org.il>.
פריש ע', **יגיע כפיך – יחס המקרא לעבודה**, תל אביב תשנ"ט, עמ' 97–99.